

УДК 332.12.001.76

Забарна Е. М., д.е.н., професор,

Щьокіна Є. Ю., здобувач,

Одеський національний політехнічний університет

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ФАКТОРІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

У статті показано зміст комплексної дефініції соціально-економічного розвитку регіону. На основі системного підходу запропоновано методичний підхід до класифікації та оцінки факторів, що впливають на рівень соціально-економічного розвитку регіонів, що передбачає їх розподіл на ендогенні та екзогенні. Особливу увагу приділено факторам економіко-просторової організації та безпеки регіону. Здійснено відповідний аналіз показників по групах виокремлених факторів у регіональному розрізі України.

Ключові слова: фактори, соціально-економічний розвиток регіону, методичні підходи, організаційно-управлінські інновації, інструменти управління.

Zabarna E., Shchokina E.

METHODICAL APPROACHES TO ASSESSING THE FACTORS OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF REGIONS

The article shows the content of the complex definition of socio-economic development of the region, where the development of territories and the national economy as a whole is of particular importance due to the improvement of the functioning of the regions on the basis of the introduction of innovative factors in all spheres of management, including in the regional development management system. The main issues concerning the factors influencing the socio-economic development of the regions existing in the modern management of regional development, including problems of efficient use of resources, are considered. The indices of the physical volume of gross regional product in the regions of Ukraine for the period of 2011 – 2016 are analyzed, and it is determined which regions are the leading indicators according to the indicators. The article defines the content of the factors of regional development, which refers to the essential conditions that must be taken into account when studying or solving a specific problem of a regional economy. The relevance of studying the factors of influence on the regional dimension of the socio-economic development of economic entities, where each factor influences its

Економічні науки: збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. – Серія “Регіональна економіка”. – Випуск 14 (55). – Редкол.: відп. ред. д.е.н., професор Л. Л. Ковальська. – Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2017. – 352 с.

development, is substantiated because factors of the territory's development are economic and social content depending on what function they will perform in the general development of a certain territory or on the achievement of which criterion of development they are aimed. It is emphasized that the region is an area that develops under the influence of a group of factors. On the basis of the systematic approach, a methodical approach to the classification and evaluation of factors influencing the level of socio-economic development of the regions is proposed, which involves their division into internal (endogenous) and external (exogenous) factors of development, and the content of each of them is disclosed regarding the economic condition of the region and social situation, where attention is paid to the factors of the economic-spatial organization and security of the region. The respective analysis of indicators by groups of isolated factors in the regional section of Ukraine has been carried out. The organic combination of traditional and innovative approaches and methods in the management system, maximum consideration of the current state, potential and interests of the development of specific regions is proposed, which will allow to form a well-founded and effective system of regional development management capable of overcoming existing problems and obstacles in the management of regional development, to solve existing problems of socio-economic development of regions.

Key words: factors, socio-economic development of the region, methodical approaches, organizational and managerial innovations, management tools.

Забарная Э. Н., Щекина Е. Ю.

МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОЦЕНКЕ ФАКТОРОВ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ

В статье показано содержание комплексной дефиниции социально-экономического развития региона. На основе системного подхода предложен методический подход к классификации и оценке факторов, влияющих на уровень социально-экономического развития регионов, который предполагает их разделение на эндо- и экзогенные составляющие. Особое внимание уделено факторам экономико-пространственной организации и безопасности региона. Проведен соответствующий анализ показателей по группам выделенных факторов в региональном разрезе по Украине.

Ключевые слова: факторы, социально-экономическое развитие региона, методические подходы, организационно-управленческие инновации, инструменты управления.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Розвиток території у сучасних умовах

трансформації соціально-економічного стану в Україні та її регіонів стає одним з головних напрямків та досконалим засобом досягнення економічного зростання. Особливого значення набуває забезпечення розвитку територій та національної економіки в цілому через підвищення ефективності функціонування регіонів на основі запровадження інноваційних чинників в усіх сферах господарювання, в тому числі і в систему управління розвитком регіонів. Соціально-економічний розвиток – це процес безупинної зміни матеріального базису виробництва, а також усієї сукупності різноманітних відносин між економічними суб'єктами, соціальними групами населення; це складний суперечливий процес, у якому взаємодіють позитивні і негативні фактори, а періоди прогресу змінюються періодами регресу. Саме тому, проблеми методичного забезпечення оцінки впливу факторів екзо- та ендогенного характеру набувають сьогодні особливо актуального значення.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Соціально-економічний розвиток регіонів у сучасних умовах супроводжується суттєвими факторами впливу та активним використанням наявної ресурсної бази кожного регіону. Фактори впливу пов'язані з усіма рівнями управління економіки та стосуються, в тому числі проблем ефективного використання ресурсів. Проблемам визначення та аналізу факторів, що впливають на рівень регіонального розвитку присвячено низку наукових праць у регіоналістиці. Зокрема, П. Беленького, Є. Бойка, П. Бубенка, І. Буднікевич, З. Варналія, М. Долішнього, С. Дорогунцова, М. Кизима, Л. Ковальської, О. Козиревої, Д. Кузьміна, В. Лучика, М. Степанова, Д. Стеценка, С. Шульц, Л. Яремко та ін. Теоретичні та прикладні аспекти забезпечення розвитку регіонів на основі децентралізації висвітлюються в працях: І. Вахович, Б. Данилишина, Л. Калашнікової, А. Мельник, В. Поліщук, О. Татаркіна, Т. Уманець та ін. Можна стверджувати, що на основі цих праць сьогодні відбувається становлення наукового напрямку, що вивчає трансформацію соціально-економічних відносин, форм і видів

підприємництва, і оскільки методичне підґрунтя у цьому напрямі знаходиться в стадії формування, це і спонукає потребу в глибокому науковому опрацюванні даної проблематики.

Віддаючи належне науковій та практичній значущості праць науковців різних напрямів та шкіл, слід зазначити, що, незважаючи на існуючі теоретичні надбання з вирішення проблем соціально-економічного розвитку регіонів, залишається низка питань, що потребують активної розробки, зокрема, це стосується: визначення та формування єдиного методичного підходу до оцінки факторів зовнішнього та внутрішнього середовища регіонального розвитку з урахуванням наявного потенціалу його розвитку.

Цілями статті є розробка методичних підходів до виявлення та оцінки факторів впливу на соціально-економічний розвиток регіону комплексного підходу та обґрунтування доцільності їх застосування у координатах впровадження системи організаційно-управлінських інновацій.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Відповідно до проведеного нами аналізу можна зазначити, що коливання економічного зростання протягом тривалого періоду забезпечує нестабільний економічний розвиток в Україні. Динаміка ВРП за період 2011 – 2016 р. р. по регіонах України є переважно нестійкою. Багато регіонів зазнали суттєвого скорочення в обсягах ВРП, обсяги якого постійно змінюються (табл. 1) [1].

У п'ятірку лідерів за показниками ВРП входять Волинська, Кіровоградська, Одеська, Вінницька, Житомирська області і м. Київ. Водночас, темпи зростання економіки не означають збільшення заможності. Рівень економічного розвитку й динаміка зростання економічних показників не завжди повноцінно конвертуються у рівень доходів громадян тих чи інших регіонів.

Під час вивчення регіонального виміру соціально-економічного розвитку суб'єктів господарювання, слід зазначити, що кожен фактор впливає на його розвиток. Фактори

регіонального розвитку – це суттєві умови, які необхідно брати до уваги під час вивчення або вирішення конкретної проблеми регіональної економіки [2]. Фактори розвитку території носять економічний і соціальний зміст залежно від того, яку функцію в загальному розвитку певної території вони виконують чи на досягнення якого критерію розвитку вони націлені. Важливим є те, що регіон є місцевістю, яка розвивається під впливом групи факторів, які, в свою чергу, можна поділити на внутрішні (ендогенні) та зовнішні (екзогенні) фактори розвитку (рис. 1).

Таблиця 1

Індекси фізичного обсягу ВРП по областях України, за період 2011 – 2016 р. р., у цінах попереднього року

Області України	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Вінницька	107,2	103,7	104,8	104,6	97,1	104,9
Волинська	105,3	104,8	99,3	101,1	95,3	109,0
Дніпропетровська	103,4	97,5	99,3	95,1	90,3	99,5
Житомирська	102,7	109,4	101,9	103,6	98,1	104,5
Закарпатська	104,7	103,0	100,6	102,8	93,5	96,1
Запорізька	102,9	97,8	99,3	100,4	94,7	98,1
Івано-Франківська	106,5	103,3	97,7	97,6	92,0	101,2
Київська	111,7	101,9	93,4	99,4	94,0	101,8
Кіровоградська	109,2	100,7	109,5	100,6	91,7	108,7
Львівська	108,7	102,0	98,8	100,9	95,2	99,3
Миколаївська	102,7	96,1	104,4	98,4	95,3	104,0
Одеська	102,1	96,8	105,7	98,3	95,8	106,2
Полтавська	101,8	97,8	94,4	96,0	93,8	100,3
Рівненська	104,6	103,3	96,9	102,6	93,4	98,5
Сумська	107,8	101,7	102,7	100,4	96,7	97,1
Тернопільська	111,3	109,0	96,6	108,0	93,7	97,1
Харківська	104,5	98,4	98,8	97,9	90,9	103,7
Херсонська	103,8	100,2	101,1	99,7	98,7	100,3
Хмельницька	108,0	109,0	96,9	102,3	92,2	101,3
Черкаська	106,4	100,9	100,7	98,9	95,0	103,6
Чернівецька	104,0	106,1	101,5	98,3	94,7	100,3
Чернігівська	107,8	104,0	95,8	100,5	93,4	103,0
м. Київ	100,7	101,9	106,4	96,1	93,3	103,3
Україна	105,2	100,2	100,0	93,4	90,2	102,3

До внутрішніх факторів розвитку регіону можна віднести:

1. Природно-ресурсні фактори, які характеризуються станом і оцінками земельних, водних, лісових, мінерально-сировинних, оздоровчих і рекреаційних ресурсів та станом

природного середовища. Оцінку природно-ресурсних факторів на основі визначення рівня та ефективності використання можна оцінити показниками оцінки земельних, водних, лісових, мінерально-сировинних, оздоровчих та рекреаційних ресурсів.

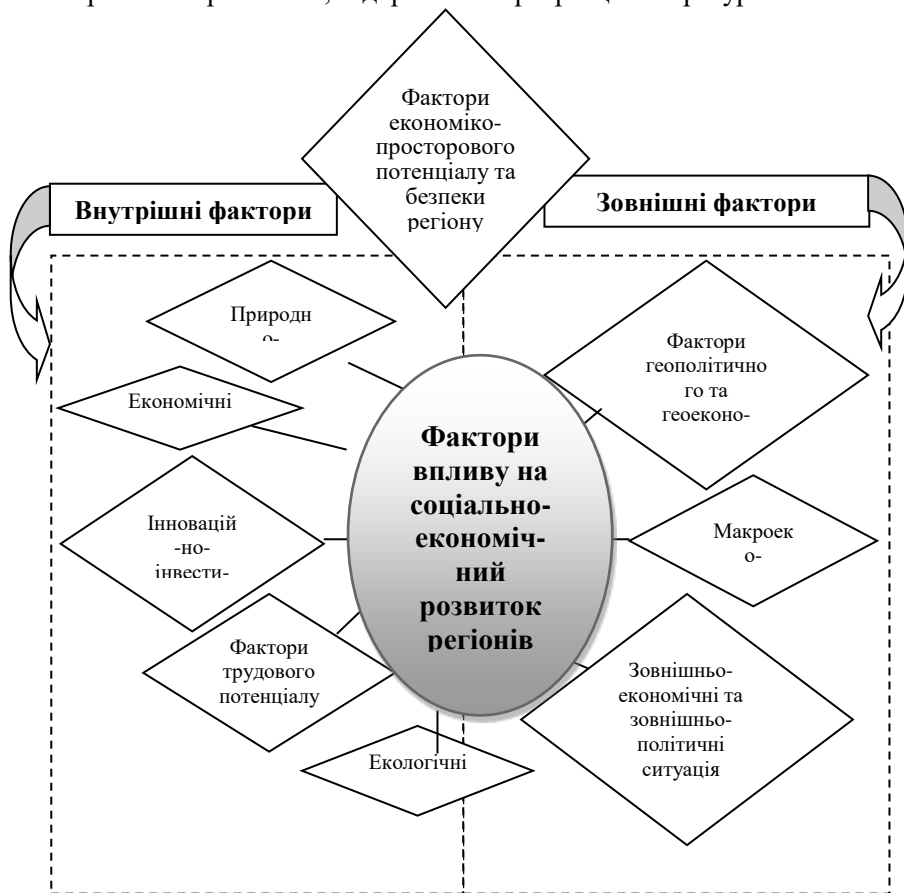

Рис. 1. Фактори впливу на соціально-економічний розвиток регіонів

Так, наприклад, Одеська область досить велика як по території, так і по чисельності населення. 33,3 тис. км² – саме

стільки займає по площі наша область. Це 5,5 % території України, що майже відповідає розміру території Республіки Молдова. Найбільші по площі райони нашої області – Тарутинський, Татарбунарський, Березовський і Білгород-Дністровський. А от по кількості населення випереджають Овідіопольський і Біляївський райони – втім, це не дивно, оскільки вони найближче розташовані до Одеси.

2. Економічні фактори можна оцінити за обсягами, структурою, рівнем використання, часткою наукоємних інвестиційно-спроможних галузей і підприємств, здатних до реалізації інноваційної моделі економічного зростання, ступенем кваліфікації трудових ресурсів, потужністю, технічним станом та ін. Вагомим чинником підвищення доходності регіону є туристична сфера, яка оцінюється за наявністю, кількісною та якісною характеристикою історико-культурних, природно-кліматичних та медико-санітарних умов, лікувально-оздоровчих, рекреаційних ресурсів, розвитком туристичної інфраструктури. Зазначимо, що по регіонах України спостерігається зниженість кількості інноваційно-активних і конкурентоспроможних промислових підприємств, що потребує переосмислення змісту і структури роботи та вимагає приділяти значну увагу проблемам управління розвитком тих знань і вмінь, які є ключовими для реалізації конкурентних та інноваційних стратегій запровадження відповідної системи ОУІ для досягнення поставлених перед регіонами цілей соціально-економічного розвитку. У 2016 році загальний обсяг витрат на виконання наукових досліджень і розробок власними силами організацій становив 11530,7 млн грн, у тому числі витрати на оплату праці – 5751,0 млн грн, інші поточні витрати – 5203,7 млн грн, капітальні витрати – 576,0 млн грн, з них витрати на придбання устаткування – 487,6 млн грн (рис. 2). За попередніми розрахунками, питома вага загального обсягу витрат у ВВП становила 0,48 %, у тому числі за рахунок коштів державного бюджету – 0,16 %. За даними 2016 року, частка обсягу витрат на НДР у ВВП країн ЄС-28 у середньому становила 2,03 %. Більшою за середню частка витрат на дослідження та розробки була у Швеції – 3,26 %, Австрії – 3,07 %, Данії – 3,03 %, Фінляндії – 2,90 %, Німеччині – 2,87 %, Бельгії –

2,45 %, Франції – 2,23 %; меншою – у Кіпрі, Румунії, Латвії та Мальті (від 0,46 % до 0,77 %) [3].

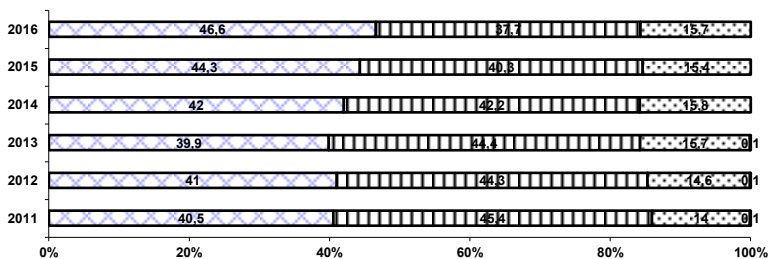

Рис. 2. Розподіл кількості організацій, що здійснювали наукові дослідження і розробки, за секторами діяльності, %

Державний сектор
 Підприємницький сектор
 Сектор вищої освіти
 Приватний неприбутковий сектор

3. Інноваційно-інвестиційні фактори оцінюються за показниками наявності упроваджуючих, інформаційних, дослідно-експериментальних, науково-дослідних, проектних організацій, вищих навчальних закладів, їх відповідності спеціалізації економіки регіону, кількості та якісної характеристики наукових кадрів, наявності наукових розробок світового рівня, кількості отриманих патентів.

Упродовж 2016 року наукові дослідження і розробки в Україні виконували 972 організації, 46,6 % з яких належали до державного сектору економіки, 37,7 % – до підприємницького, 15,7 % – вищої освіти [4].

4. Фактори трудового потенціалу території включають визначення існуючої та прогнозованої кількості та вікової структури трудових ресурсів, їх кваліфікації, зайнятості та стану на ринку праці (кількість та рівень безробіття тощо). Ця група факторів відноситься до числа найважливіших у розвитку регіонів, тому що вони визначають розвиток демографічного і трудового потенціалу території, їхнє освоєння, рівень розвиненості. Загальна демографічна ситуація в періодах України, в сучасний період, характеризується депопуляцією

населення: зниженням народжуваності, підвищенням смертності, деформацією вікової структури.

5. Екологічні фактори або природного середовища характеризуються рівнями забруднення водного та повітряного басейнів, ґрунтів, обсягами накопичення всіх видів відходів та їх видовою структурою, акустичного дискомфорту, електричних і магнітних полів, випромінювання і опромінювання, потужністю, структурою та перспективами нарощування елементів екологічної мережі (заповідники, національні природні парки, біосферні заповідники, заказники, екологічні коридори тощо).

Для економічного стану регіону та соціального становища зайнятості населення важливе значення має показник просторового розміщення й функціонування трудових ресурсів, як рівня розвитку людського капіталу в регіонах (рис. 3).

Рис. 3. Зайняте населення у віці 15 – 70 років та рівень зайнятості населення

Серед факторів, що є органічним поєднанням як екзо-, так і ендogenous впливу, особливе місце посідають фактори економіко-просторового потенціалу та безпеки регіону.

Просторовий потенціал є каркасом розвитку регіону, визначається шляхом виявлення основних векторів соціально-економічного розвитку, спрямуванням інвестицій, формуванням міжнародних транспортних коридорів, зон стимулюючого впливу та інших інфраструктурно-комунікаційних магістралей.

Природно-ресурсна безпека, у свою чергу, формується під впливом структури та розміщення потенційно-небезпечних об'єктів, параметрів зон ризику та наслідками потенційних надзвичайних ситуацій, вартістю та джерелами фінансування запобіжних заходів.

До зовнішніх (екзогенних) факторів розвитку регіону нами віднесено такі.

1. Вигідність гео економічного та геополітичного положення регіону в системі прилеглих регіонів або країн визначається наявністю мережі міжнародних транспортних коридорів, загальнодержавних та міжрегіональних комунікаційних магістралей тощо.

2. Вплив (реальний та прогнозований) макроекономічної ситуації оцінюється за результатами розвитку економіки країни, кон'юнктури внутрішнього ринку, соціально-політичної стабільності в державі тощо.

3. Вплив (реальний та прогнозований) зовнішньоекономічної та зовнішньополітичної ситуації оцінюється на основі здійснення якісної та кількісної характеристики зовнішніх зносин, міжрегіональних та зовнішньоекономічних зв'язків (уключаючи участь у транскордонному та міжрегіональному співробітництві), оцінки кон'юнктури світового ринку, зовнішньополітичної ситуації в країнах, що є основними діловими партнерами тощо.

Висновки. Органічне поєднання традиційних та інноваційних підходів та методів в системі управління, максимальне врахування поточного стану, потенціалу та інтересів розвитку конкретних регіонів, дозволить сформувати обґрунтовану і дієву систему управління регіональним розвитком, що здатна подолати існуючі проблеми та перешкоди в управлінні регіональним розвитком, вирішити наявні

проблеми соціально-економічного розвитку регіонів. Можливість поєднання декількох підходів передбачає система ОУІ [5], яка викликає необхідність пошуку ефективного використання безперервних й добре відрегульованих сучасних підходів та методів управління та уможливорює реалізацію потреб громади у розвитку території. У свою чергу, під «системою організаційно-управлінських інновацій» в регіоні ми розуміємо організаційно складне ціле, що складається з сукупності елементів та зв'язків, які характеризують внутрішню взаємодію та вплив зовнішніх та внутрішніх чинників, їх вплив на соціально-економічний розвиток регіону або сукупність взаємопов'язаних елементів, що утворюють певну цілісність та враховують зовнішній та внутрішній вплив на соціально-економічний розвиток регіону у взаємодії з яким виявляються її властивості. Отже, саме від рівня та якості забезпечення системи ОУІ у розвитку території залежить ефективне функціонування інституту місцевого самоврядування, якого можливо досягти за умов постійного моніторингу стану екзо- та ендегенних параметрів регіонального розвитку.

1. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів за 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2016/03/Otsinka-sotsialno-ekonomichnogo-rozvitku-regioniv-za-2015-r.-prezentatsiyni-materiali.pdf>.
2. Філіпенко С. Економічний розвиток сучасної цивілізації. – К. : Товариство «Знання» України, 2000.
3. Забарна Е. М. Оцінювання інноваційно-інвестиційної складової економічного розвитку / Е. М. Забарна // Наука та наукознавство. – 2015. – № 4 (89). – С. 28–37.
4. Офіційний сайт Державного управління статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Щёкина Е. Ю., Дорошук А. А. Методические подходы к разработке и внедрению организационно-управленческих инноваций / Е. Ю. Щёкина, А. А. Дорошук. – Економіка: реалії часу. Електронне фахове видання. – 2013. – № 4 (9). – С.119–124. – Режим доступу до журн.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2013/No4/119-124.pdf>.